

Leo Trotskij

Om Lenins testamente

(31 december 1932)

Under efterkrigsperioden har psykologiska biografier fått stor spridning, och de personer som behärskar denna konst sliter ofta upp ämnet för sin bok ur samhället med rötterna. Historiens grundläggande drivkraft sägs vara en abstraktion, personligheten. Det ”politiska djurets” (Aristoteles lysande definition av mänskligheten) beteende löses upp i personliga känslor och instinkter.

Påståendet att personligheten är abstrakt kan verka absurt. Är det inte de historiska krafter som står ovan personligheten som är abstrakta? Och vad kan vara mer konkret än en levande människa? Men vi vidhåller vårt påstående. Om vi skalar av till och med den mest begåvade personlighet det innehåll som miljön, nationen, tidsepoken, klassen, gruppen, familjen tillför, återstår bara en tom robot, en psyko-fysisk robot, ett naturvetenskapligt men inte socialt eller ”mänskligt” objekt.

Orsakerna till att man överger historien och samhället måste som alltid sökas i historien och samhället. Två decennier av krig, revolutioner och kriser har skakat om den suveräna, mänskliga personligheten. För att väga något i dagens historiska vågskålar måste saker och ting mätas i miljontal. Mot detta försöker den kränkta personligheten hämnas. När den inte klarar av det rasande samhället, vänder den samhället ryggen. När personligheten inte lyckas förklara sig själv utifrån historiska processer, försöker den förklara historien utifrån sig själv. Följaktligen byggde de indiska filosoferna universella system genom att betrakta sin egen navel.

Den rena psykologins skola

Otvivelaktigt har Freud ett inflytande på den nya biografiska skolan, men det är ett ytligt inflytande. I grund och botten förfaller dessa salongspsykologer till skönlitterär ansvarslöshet. De använder inte så mycket Freuds metod som hans terminologi, och inte så mycket för att analysera som till litterär utsmyckning.

I sitt senaste arbete har Emil Ludwig, som är en populär representant för denna genre, tagit ett nytt steg på denna väg: han har ersatt studien av hjältens liv och verksamhet med en dialog. Bakom svaren på hans frågor till statsmannen, bakom dennes intonation och minspel, upptäcker författaren hans verkliga motiv. Samtalet blir nästan som en bikt. Ludwigs nya teknik och sätt att närma sig hjälten påminner om Freuds sätt att närma sig en patient: det handlar om att få upp personligheten till ytan genom att samarbeta med den. Men trots den ytliga likheten är dess väsen en helt annan! Freuds arbete blev fruktbart eftersom det på ett hjältemodigt sätt bröt med alla vedertagna uppfattningar. Den store psykoanalytikern är skoningslös. När han arbetar är han som en kirurg, nästan som en slaktare med upprullade skjortärmar. Man kan säga vad man vill, men det finns inte ett uns diplomati i hans teknik. Freud bryr sig inte ett dyft om patientens prestige, eller om god ton, eller andra sorters falskhet eller choser. Och det är därför han bara kan föra sin dialog ansikte mot ansikte, utan sekreterare eller maskinskriverska, bakom stängda dörrar.

Men inte Ludwig. Han inleder sina samtal med Mussolini, eller Stalin, för att ge världen en äkta bild av deras själar. Och ändå följer hela konversationen ett på förhand överenskommet program. Den ansedda patienten vet mycket väl vad som kan bli användbart under denna process och vad som kan bli skadligt. Författaren är tillräckligt erfaren för att upptäcka vältaliga trick, och artig nog att inte bry sig om dem. Om den dialog som förs under sådana omständigheter liknar en bikt, så liknar den en bikt som framförs på film.

Emil Ludwig har alla skäl att säga: ”Jag förstår inget av politik.” Det antas betyda: ”Jag står över politiken.” I verkligheten är det bara en formel för att förhålla sig personligt neutral – eller för att låna från Freud, ”en mental granskare” som gör det lättare för psykologen att fylla sin politiska

funktion. På samma sätt blandar sig diplomater inte i det interna livet i det land där de har ackreditering hos regeringen. Men det hindrar dem inte från att när tillfälle ges stöda komplotter och ekonomiska terroristhandlingar.

Under olika förhållanden utvecklar samma person olika sidor av sin personlighet. Tänk så många Aristoteles som är svinaherde, och så många svinaherdar som har krona på hjässan! Men Ludwig kan lättsinnigt analysera motsättningen mellan bolsjevism och fascism som helt enkelt individuell psykologi. Inte ens den mest inträngande psykolog kan ostraffat inta en så tendentiös "neutralitet". Ludwig frigör sig från de sociala villkoren bakom mänsklighetens medvetande, och beträder den rent subjektiva nyckfullhetens område. "Själens" är inte tredimensionell och saknar därför den svårarbetade kvalitét som är gemensam för alla andra ämnen. Författaren tappar lusten att studera fakta och dokument. Varför använda dessa färglösa bevis när de kan ersättas med glänsande gissningar?

I sitt arbete om Stalin, liksom i sin bok om Mussolini, står Ludwig kvar "utanför politiken". Det förhindrar inte på minsta sätt att hans arbeten används som politiska vapen. Vems vapen? I ena fallet Mussolinis, i det andra Stalins och hans grupps. Naturen skyr tomrum. Även om inte Ludwig sysslar med politik, så innebär det inte att politiken inte sysslar med Ludwig.

När min självbiografi gavs ut för tre år sedan, skrev den nu döde officiella sovjetiske historikern Pokrovskij: "Vi måste omedelbart svara på denna bok, sätta våra unga forskare i arbete för att tillbakavisa allt som kan tillbakavisas, etc." Men ett slående faktum är att ingen, absolut ingen, svarade. Ingenting analyserades, ingenting tillbakavisades. Det fanns inget att tillbakavisa, och man hittade ingen som kunde skriva en bok som kunde få läsare.

När det visade sig omöjligt med ett frontalangrepp, såg man sig tvingad till en kringgående rörelse. Ludwig är givetvis ingen historiker från Stalins skola. Han är en oberoende psykologisk porträttmålare. Men författare som är främmande för all politik kan visa sig vara ett ytterst lämpligt sätt att sprida idéer som bara stöds av ett populärt namn. Låt oss se hur detta faktiskt fungerar.

"Sex ord"

Emil Ludwig lånar följande episod ur Karl Radeks vittnesmål:

"Efter Lenins död satt vi tillsammans, nitton medlemmar i centralkommittén, och väntade spánt på att få höra vad vår bortgångna ledare skulle säga från graven. Lenins änka gav oss hans brev. Stalin läste det. Ingen rörde sig medan han läste. När det kom till Trotskij föll orden: 'Hans ickebolsjeviska förflutna är ingen slump.' Då avbröt Trotskij läsningen och frågade: 'Vad står det där?' Meningen upprepades. Det var de enda ord som yttrades under detta högtidliga ögonblick".

Och i egenskap av analytiker och inte berättare gör Ludwig en personlig anmärkning: "Ett fruktansvärt ögonblick, då Trotskijs hjärta måste ha slutat slå: dessa sex ord avgjorde i grund och botten hela hans livsbana." Hur lätt det är att hitta nyckeln till historiens gåtor! Utan tvekan hade Ludwigs inställsamma ord visat mig hemligheten med mitt öde... om denna Radek-Ludwigs historia inte råkat vara felaktig från början till slut, felaktig i smått som i stort, i det som betyder något och det som är betydelselöst.

För det första skrev inte Lenin sitt testamente två år innan han dog som vår författare hävdar, utan ett år. Det är daterat 4 januari 1923, och Lenin dog 21 januari 1924. Hans politiska liv hade upphört i mars 1923. Ludwig talar som om testamentet aldrig blivit publicerat. Det har i själva verket återgivits dussintals gånger i pressen på all världens språk. Den första officiella uppläsningen av testamentet ägde inte rum vid ett möte med centralkommittén, som Ludwig skriver, utan i de Äldres råd vid partiets trettonde kongress 22 maj 1924. Det var inte Stalin som läste brevet utan Kamenev i sin dåvarande ställning som ständig ordförande i partiets centrala organ. Och slutligen – och viktigast – jag avbröt inte läsandet med ett känslösamt utrop eftersom det saknades all anledning till det. De ord som Ludwig skrev ner i enlighet med Radeks föreskrifter finns inte i testamentet. De är

ett direkt påhitt. Hur svårt det än är att tro det, så är det ett faktum.

Om inte Ludwig vore så slarvig med den faktiska grunden till sina psykologiska mönster, kunde han utan svårighet ha fått tag på den exakta texten i testamentet, slagit fast nödvändiga fakta och datum, och på så sätt ha undvikit de bedrövliga misstag som hans arbete om Kreml och bolsjevikerna tyvärr är smockfullt av.

Det så kallade testamentet skrevs vid två tillfällen, med tio dagars mellanrum: 25 december 1922 och 4 januari 1923. Till en början kände bara två personer till dokumentet: maskinskriverskan M Voloditjeva, som skrev ut det från diktat, och Lenins hustru, N Krupskaja.¹ Så länge det fanns minsta hopp om att Lenin skulle tillfriskna höll Krupskaja dokumentet inlåst. Efter Lenins död strax innan den trettonde kongressen överlämnade hon testamentet till centralkommitténs sekretariat, så att det i samband med kongressen skulle komma till partiets kännedom, till vilket det riktades.

Vid den tidpunkten var partiapparaten halvofficiellt i händerna på trojkan (Zinovjev, Kamenev, Stalin) – i själva verket redan i händerna på Stalin. Trojkan uttalade sig bestämt mot att brevet skulle läsas vid kongressen – och det är inte svårt att inse motivet för det. Krupskaja vidhöll sin önskan. I detta skede pågick diskussionen bakom scenen. Frågan hänsköts till ett möte med kongressens Äldsta – det vill säga ledarna för provinsdelegationerna. Där fick oppositionens medlemmar i centralkommittén för första gången höra talas om testamentet, bland dem jag. Sedan man beslutat att ingen fick föra anteckningar började Kamenev läsa upp texten. Åhörarna var förvisso ytterst spända. Men så vitt jag kan minnas var det de som redan kände till innehållet i dokumentet som var ojämförligt mest oroliga. Via en av sina hantlangare lade trojkan fram en resolution som man sedan tidigare hade kommit överens med provinsledarna om: dokumentet skulle läsas separat för varje delegation i ett utskottsmöte, ingen fick föra anteckningar, man skulle inte få hänvisa till testamentet under plenarmötet. På sitt typiskt milda, envisa sätt argumenterade Krupskaja att det stod i direkt motsättning till Lenins vilja, och att man inte kunde neka honom rätten att lägga fram sin sista vilja inför partiet. Men medlemmarna i de Äldres råd, som var bundna av fraktionell disciplin, var hårdhjärtade. Trojkans resolution antogs med överväldigande majoritet.

För att inse innebörden i de mystiska och mytiska ”sex ord” som påstås ha avgjort mitt öde, behöver vi påminna oss om vissa tidigare med detta sammanhängande förhållanden. Redan under de hårda diskussionerna i fråga om oktoberrevolutionen, hade en del ”gamla bolsjevik” från högern mer än en gång förargat påpekat att Trotskij trots allt tidigare inte varit bolsjevik. Lenin satte sig alltid emot dessa röster. Trotskij har för länge sedan förstått att enhet med mensjevikerna var omöjligt, så han exempelvis 14 november 1917 – ”och sedan dess har det inte funnits någon bättre bolsjevik.”² Från Lenins läppar betydde dessa ord en del.

I ett brev två år senare till utländska kommunister om hur bolsjevismen hade utvecklats, hur det hade funnits meningsskiljaktigheter och splittringar, pekade Lenin på att ”i det avgörande ögonblicket, vid tidpunkten för erövringen av makten och bildandet av en sovjetrepublik, visade sig bolsjevismen vara enad, *den attraherade allt det bästa från närstående strömningar i det socialistiska tänkandet*”.³ Varken i Ryssland eller i väst fanns det någon strömning som stod

¹ Enligt den version som publiceras i *Valda Verk i 10 band*, band 10, s 515-518, dikterades den första delen av brevet 23-25 december 1922, och skrevs ner av M Voloditjeva. Tillägget till testamentet 4 januari 1923 skrevs ner av en annan av Lenins sekreterare, L Fotjeva.

² Lenin gjorde denna anmärkning vid ett möte med bolsjevikpartiets Petersburgkommitté 1 (14) november 1917. (Vid denna tidpunkt använde Ryssland fortfarande den gamla juliiska kalendern, som låg 13 dagar bakom den gregorianska kalendern i väst, därför används två datum.) Protokollen från mötet var ursprungligen tänkta att ingå i den samling av protokoll från Petrograd- (Petersburg-) kommittén som skulle publiceras 1927, men i sista stund ströks de ur boken. De ”rättade” spaltkorrekturen hamnade i händerna på oppositionen och Trotskij publicerade dem tillsammans med fotostatkopior av originalen i *Bulletin oppositsij* (Oppositionsbulletinen), den ryskspråkiga tidskrift han gav ut i exil (nr 7, november-december 1929, s 31-37.) En svensk översättning av mötesprotokollet återfinns i [Stalins förfalskarskola](#) s 67-76 (under rubriken ”Det försvunna dokumentet”).

³ Se ”Hälsning till de italienska, franska och tyska kommunisterna”, *Valda Verk i 10 band*, band 9, s 163. Lenins kursivering.

närmare bolsjevismen än den jag företrädde fram till 1917. Min enhet med Lenin var förutbestämd av teoriernas och händelsernas logik. I det avgörande ögonblicket drog bolsjevismen till sig ”allt det bästa” från ”närstående strömningar”. Så bedömde Lenin situationen. Jag har ingen anledning att ifrågasätta honom.

Under de två månader då vi diskuterade frågan om fackföreningarna (vintern 1920-21) hade Stalin och Zinovjev än en gång försökt sprida hänvisningar till Trotskijs ickebolsjevikiska förflutna. Som ett svar på detta hade mindre återhållsamma ledare ur oppositionens led påmint Zinovjev om hur han uppträdde under oktoberupproret. När Lenin på sin dödsbädd tänkte igenom hur förhållandena skulle utkristallisera sig i partiet när han var borta, kunde han inte undvika att förutse att Stalin och Zinovjev skulle försöka utnyttja mitt ickebolsjevikiska förflutna för att samla de gamla bolsjeviker mot mig. Testamentet försöker för övrigt förekomma även denna fara. Omedelbart efter sin karakterisering av Stalin och Trotskij skriver han: ”Jag skall inte vidare karakterisera de andra medlemmarna i centralkommittén efter deras personliga egenskaper. Jag vill bara påminna om att oktoberepisoden med Zinovjev och Kamenev givetvis inte var någon tillfällighet, men att den lika litet kan läggas dem personligen till last som Trotskij hans ickebolsjevism.”

Denna anmärkning att oktoberepisoden ”inte var någon tillfällighet” fyller ett ytterst specifikt mål: att varna partiet för att Zinovjev och Kamenev under kritiska omständigheter återigen kan visa sig sakna hårdhet. Men denna varning har inget samband med anmärkningen om Trotskij. Gentemot honom rekommenderar han bara att hans ickebolsjevikiska förflutna inte skall utnyttjas för personangrepp. Jag hade följaktligen ingen anledning att ställa den fråga som Radek tillskriver mig. Ludwigs gissning att mitt hjärta ”upphörde slå” faller också platt till marken. Testamentet försökte minst av allt försvåra för mig att få en ledande roll i partiarbetet. Som vi senare skall se försökte det uppnå det rakt motsatta målet.

”Förhållandet mellan Stalin och Trotskij”

Den centrala delen av testamentet, som fyller två maskinskrivna sidor, ägnas åt att karakterisera förhållandet mellan Stalin och Trotskij, ”två framstående ledare i den nuvarande centralkommittén”. Efter att ha kommenterat Trotskijs ”enastående begåvning” (”den talangfullaste medlemmen i den nuvarande centralkommittén”), påpekar Lenin omedelbart hans brister: ”alltför stor självsäkerhet” och att han lägger ”alltför stor vikt vid den rent administrativa sidan av saken.” Jag vill i förbigående påpeka, att oavsett hur allvarliga dessa brister må vara, så har de inget som helst samband med att ”underskatta bönderna” eller ”sakna tro på revolutionens inneboende krafter” eller andra påhitt som epigonerna dragit fram under senare år.

Å andra sidan skriver Lenin: ”Efter att ha blivit generalsekreterare har kamrat Stalin i sin hand koncentrerat en gränslös makt, och jag är inte säker på att han alltid kommer att kunna bruka denna makt tillräckligt varsamt.”

Här handlar det inte om Stalins politiska inflytande, som vid den tidpunkten var obetydligt, utan om den administrativa makt han hade samlat i sina händer, ”efter att ha blivit generalsekreterare.” Det är en mycket precis och noggrant övervägd formulering. Vi kommer att återvända till den senare.

Testamentet kräver att centralkommitténs medlemsantal skall utökas till femtio, eller till och med hundra, så att den med sin tyngd kanske skulle kunna bromsa de splittrande krafterna i politbyrån. Detta organisatoriska förslag förefaller vara en neutral garant mot personliga konflikter. Men bara tio dagar senare tyckte Lenin det var otillräckligt, och han lade till det förslag som också gav hela dokumentet dess slutgiltiga karaktär: ”... föreslår jag kamraterna att överväga ett sätt att förflytta Stalin från denna post och till den utse en annan person, som är överlägsen kamrat Stalin bara i ett avseende⁴), nämligen att han är tolerantare, lojalare, hövligare och mer uppmärksam mot kamraterna, mindre nyckfull osv.”

⁴ Vi får inte glömma att testamentet dikterades och inte korrekturlästes, därav vissa stilistiska olikheter. Men tankegången är helt klar. (Trotskijs anmärkning.)

Under de tio dagar då testamentet dikterades försökte Lenin hålla sin kritiska bedömning av Stalin så återhållsam som möjligt. Under de följande veckorna skulle hans ton bli allt hårdare, fram till den timme då hans röst tystnade för alltid. Men även i testamentet säger han tillräckligt för att motivera kravet att byta generalsekreterare: utöver att vara ohövlig och nyckfull, anklagas Stalin för *bristande lojalitet*. Med denna punkt blir karakteriseringen en tung anklagelse.

Vi kommer senare att visa att testamentet uppenbarligen inte var en överraskning för Stalin. Men det gjorde inte slaget mindre hårt. När han för första gången blev bekant med dokumentet i sekretariatet, i kretsen av sina närmaste medarbetare, lät Stalin undfly sig en fras som ohöljt visade hans verkliga känslor gentemot testamentets författare. De förhållanden under vilka dessa ord spreds till större kretsar, och framförallt den oefterhärmliga reaktionen i sig själv, är i mina ögon en definitiv garanti för att denna händelse verkligen ägt rum. Tyvärr finns inte dessa bevingade ord i skrift.

Testamentets avslutande mening visar entydigt var Lenin ansåg att faran fanns. Att förflytta Stalin – bara han och ingen annan – innebar att skilja honom från apparaten, att inte längre ge honom möjlighet att trycka på denna långa hävstång, att beröva honom all den makt han hade samlat i sin hand. Vem skulle då utses till generalsekreterare? Någon som hade Stalins positiva kvalitéer, men var toleranter, lojalare, mindre nyckfull. Uppenbarligen ansåg inte Lenin honom oersättlig eftersom han föreslog att vi skulle söka en mer lämplig person till hans post. När generalsekreteraren som en ren formsak erbjöd sig avgå, upprepade han nyckfullt: ”Nåväl, jag är verkligen ohyfsad... Iljitj föreslog att ni ska hitta någon annan som *bara* skiljer sig från mig genom att vara mer hövlig. Nåväl, försök hitta honom.” ”Bry dig inte om det”, svarade en av Stalins dåvarande vänner. ”Vi är inte rädda för dålig hyfs. Hela vårt parti är ohyfsat, proletärt.” Lenin tillskrivs här indirekt en salongsmässig uppfattning om hövlighet. Vad gäller anklagelsen om otillräcklig lojalitet hade varken Stalin eller hans vänner ett ord att säga. Det saknar kanske inte intresse att den som stödde honom var A P Smirnov, på den tiden folkkommissarie för jordbruket, men nu anklagad för att vara högeropportunist. Det finns ingen plats för tacksamhet i politiken.

Radek, som då fortfarande var medlem i centralkommittén, satt bredvid mig när testamentet lästes upp. Under inverkan av detta ögonblick och genom sin bristande inre disciplin, satte testamentet fyr på Radek, och han lutade sig uppsluppet mot mig och sa: ”Nu vågar de inte gå emot dig.” Jag svarade honom: ”Tvärtom, nu måste de göra allt, och det så snabbt som möjligt.” De följande dagarna under den trettonde kongressen visade att min bedömning var den mest nyktra. Trojkan tvingades förekomma de eventuella effekterna av testamentet genom att så snabbt som möjligt ställa partiet inför fullbordat faktum. Själva uppläsningen av dokumentet i lokala delegationer där ”utbölingar” inte var tillåtna, förvandlades till en direkt kamp mot mig. När delegationernas ledare läste upp texten svalde de en del ord, betonade andra, och kommenterade att brevet hade skrivits av en allvarligt sjuk man som var påverkad av bedrägerier och intriger. Apparaten hade redan fullständig kontroll. Bara det faktum att trojkan kunde bryta mot Lenins vilja och vägra att läsa upp hans brev inför kongressen, är ett tillräckligt tecken på vilken sammansättning och atmosfär det rådde på kongressen. Testamentet varken minskade eller stoppade den interna kampen, utan gjorde tvärtom att den fick ett katastrofalt tempo.

Lenins inställning till Stalin

Politiken är envis. Även de som demonstrativt vänder ryggen åt den kan tvingas träda i dess tjänst. Ludwig skriver: ”Stalin följde entusiastiskt Lenin ända fram till hans död.” Om dessa ord bara hade uttryckt Lenins mäktiga inflytande över sina elever, inklusive Stalin, skulle det inte finnas något att invända. Men Ludwig menar något mer. Han vill påskina att det fanns en alldeles särskild närhet mellan läraren och denne speciella elev. Som ett speciellt värdefullt vittnesbörd åberopar Ludwig Stalins egna ord: ”Jag är bara Lenins elev, och mitt mål är att bli en värdig elev.” Det är illa när en professionell psykolog okritiskt sväljer en banal fras, vars överenskomna ödmjukhet inte innehåller ens ett uns av närhet. Här vidarebefordrar Ludwig bara den officiella legenden som fabricerats

under de senaste åren. Jag betvivlar att han har den ringaste aning om vart hans ointresse för fakta har fört honom, och vilka motsättningar det leder till. Om Stalin faktiskt hade följt Lenin fram till hans död, hur kan man då förklara det faktum att det sista dokument Lenin dikterade, strax innan sitt andra slaganfall, var ett kortfattat brev till Stalin, bara några få rader, *där han bryter alla personliga och kamratliga relationer med honom?* Denna unika händelse i Lenins liv, en skarp brytning med en av sina närmaste medarbetare, måste ha haft mycket allvarliga psykologiska orsaker, och vore minst sagt obegriplig i förhållande till en elev som ”entusiastiskt” följde sin lärare till slutet. Ändå hörs inte ett ord om detta från Ludwig.

När brevet där Lenin bröt med Stalin blev känt bland partiets ledare hade trojkan splittrats. Stalin och hans vänner såg ingen annan utväg än att dra fram samma gamla historia om Lenins odugliga tillstånd. I själva verket skrev Lenin både testamentet och brevet där han bryter förbindelserna under de månader (december 1922 till början av mars 1923) då han i en rad programmatiska artiklar gav partiet de mest mogna resultaten av sitt tänkande. Brytningen med Stalin kom inte som en blytt från en klar himmel. Den hade sitt ursprung i en lång rad tidigare konflikter i principiella såväl som praktiska frågor, och det ställer bitterheten i dessa konflikter i en tragisk dager.

Utan tvekan värderade Lenin vissa av Stalins drag högt: hans ståndaktighet, orubblighet, envishet, till och med hänsynslöshet, och slughet – kvalitéer som är nödvändiga under krig och följaktligen i generalstaben. Men Lenin trodde absolut inte att dessa gåvor, ens i utomordentlig omfattning, var tillräckliga för en parti- eller statsledning. Lenin såg Stalin som en revolutionär, men inte som en storslagen statsman. Teorin var alltför viktig för Lenin i den politiska kampen. Ingen betraktade Stalin som teoretiker, och före 1924 hade han själv aldrig gjort anspråk på att ha fallenhet för det. Tvärtom var hans svaga teoretiska grund alltför välkänd i den inre kretsen. Stalin känner inte till väst. Han kan inga främmande språk. Han drogs aldrig in i diskussionerna om den internationella arbetarrörelsens problem. Och slutligen – vilket är mindre viktigt men inte utan betydelse – var Stalin varken skribent eller talare i ordets egentliga mening. Trots att han är försiktig är hans artiklar fyllda av inte bara teoretiska misstag och aningslösheter, utan också grova försyndelser mot det ryska språket. I Lenins ögon låg Stalins värde helt inom partiadministrationens område och skötseln av apparaten. Men även här hade Lenin avsevärda reservationer, och de blev allt större under den sista perioden.

Lenin hade bara förakt till övers för idealistiskt moraliserande. Men det förhindrade honom inte att vara ytterst sträng med den revolutionära moralen – det vill säga de regler för uppträdandet som han ansåg vara nödvändiga för att lyckas med revolutionen och uppbygget av ett nytt samhälle. Lenins stränghet härrörde obehindrat och naturligt från hans natur, och där fanns inte ett uns av formalism eller trångsynthet eller stelhet. Han kände folk alltför väl och tog dem som de var. Han kunde kombinera vissa personers brister med andras dygder, och ibland också med deras brister, och han upphörde aldrig att ivrigt se vilket resultatet blev. Han visste också att tiderna förändras och vi med dem. Med ett språng hade partiet rest sig från underjordiskt arbete till maktens höjder. För de gamla revolutionärerna innebar det en förbluffande kraftig förändring av den personliga situationen och de förhållanden de hade till andra. Det Lenin under dessa nya förhållanden upptäckte hos Stalin påpekade han försiktigt men klart i sitt testamente: bristande lojalitet och en benägenhet att missbruka makten. Ludwig missade dessa antydningar. Men det är där man kan hitta nyckeln till relationen mellan Lenin och Stalin under den sista perioden.

Lenin var inte bara den proletära diktaturens teoretiker och tekniker, utan han vaktade också vaksamt över dess moraliska grundvalar. Varje antydning om att makten utnyttjades för personliga intressen tände en hotfull eld i hans ögon. ”På vilket sätt är det bättre än borgerlig parlamentarism?”, frågade han för att klart uttrycka en ilska som fick honom att storkna. Och många gånger lade han också till en av sina uttrycksfulla beskrivningar av parlamentarismen. Samtidigt utnyttjade Stalin i allt större omfattning och alltmer urskillningslöst den revolutionära diktaturens möjligheter för att rekrytera personer som stod i tacksamhetsskuld till honom och var hans undersåtar. I sin position som generalsekretare kunde han dela ut fördelar och favörer. Här

lades grunden till en oundviklig konflikt. *Gradvis förlorade Lenin sitt moraliska förtroende för Stalin*. Om man förstår detta grundläggande faktum, faller den sista periodens olika episoder på plats, och man får en verklig och inte falsk bild av Lenins inställning till Stalin.

Sverdlov och Stalin som olika typer av organisatörer

För att kunna placera testamentet på rätt plats i partiets utveckling, måste vi här göra en utvikning. Fram till våren 1919 hade Sverdlov varit partiets främste organisatör. Han kallades inte generalsekretare, ett namn som ännu inte hade uppfunnits, men i realiteten var han det. Sverdlov avled 34 år gammal i mars 1919 i den så kallade spanska sjukan. Inbördeskrigets och epidemins spridning fick folk att falla till höger och vänster, och partiet insåg knappt hur stor denna förlust var. I två begravningsstal uttryckte Lenin sin värdering av Sverdlov, och den sprider ett indirekt men mycket klart ljus över även hans senare relationer till Stalin. ”Under revolutionens utveckling, under dess segrar”, sa Lenin, ” föll det på Sverdlovs lott att mer fullkomligt och mer fullständigt än någon annan uttrycka den proletära revolutionens innersta natur.” Sverdlov var ”framförallt och mer än något annat organisatör.” Ur den anspråkslöse underjordiske aktivisten, som varken var teoretiker eller skribent, utvecklades på kort tid ”en organisatör med oklanderlig auktoritet, en organisatör av hela sovjetmakten i Ryssland, och en organisatör av partiet med en unik förståelse.” Lenin var inte förtjust i de överdrifter som är vanliga i lovprisningar vid jubiléer och begravingar. Hans bedömning av Sverdlov var på samma gång en beskrivning av organisatörens uppgifter: ”Bara tack vare att vi hade en organisatör som Sverdlov kunde vi under de förhållanden som rådde under kriget arbeta som om vi *inte hade en enda konflikt värd att diskutera.*”

Så var det faktiskt. När vi talade med Lenin på den tiden påpekade vi mer än en gång, och varje gång med tillfredsställelse, att en av de viktigaste orsakerna till våra framgångar var den härskande gruppens enhet och solidaritet. Trots det fruktansvärda trycket från händelser och svårigheter, de nya problemen, och de hårda praktiska meningsskiljaktigheter som ibland bröt ut, fortgick arbetet fantastiskt lugnt och vänligt, och utan avbrott. Med några få ord erinrade vi oss händelser under tidigare revolutioner. ”Nej, det är bättre hos oss.” ”Det är detta som garanterar oss segern.” Solidariteten inom ledningen hade förberetts under bolsjevismens hela historia och upprätthölls tack vare ledarnas obestriddliga auktoritet – framförallt Lenins. Men det var först och främst Sverdlov som hade skapat de inre mekanismerna bakom denna exempellösa samstämmighet. Hans hemlighet var enkel: att låta sig styras av saken och endast den. Partiarbetarna var inte rädda för att intriger skulle sippra ner från partistaben. Grunden till Sverdlovs auktoritet var *lojalitet*.

Efter att i sitt stilla sinne ha testat samtliga partiledare drog Lenin i begravningsstalet den praktiska slutsatsen: ”En sådan man går inte att ersätta, om vi med ersätta menar finna en kamrat som kombinerar dessa kvalitéer... Det arbete som han gjorde ensam kan nu bara genomföras av en grupp personer, som i hans fotspår skall fortsätta hans arbete.”⁵ Detta var inte bara tomma ord, utan ett strikt praktiskt förslag. Och förslaget genomfördes. Istället för en enda sekreterare utsågs en grupp på tre personer.

Även de som inte känner till partiets historia kan från Lenins ord inse, att Stalin inte hade någon ledande roll i partiapparaten på Sverdlovs tid – varken under oktoberrevolutionen eller under uppbygget av Sovjetstatens grund och väggar. Stalin ingick inte heller i det första sekretariat som ersatte Sverdlov.

Vid den tionde kongressen, två år efter Sverdlovs död, stödde Zinovjev och andra, inte utan baktanke i kampen mot mig, Stalins kandidatur till posten som generalsekretare – det vill säga att juridiskt sätta honom i den position som Sverdlov faktiskt haft. Inför en begränsad grupp talade Lenin mot denna plan, och uttryckte farhågor att ”den kocken bara kan laga starka maträtter.” Om vi jämför denna fras med Sverdlovs natur, ser vi klart de olika typerna av organisatörer: den ene som outtröttligt slätade ut motsättningar, och förenklade gruppens arbete, och den andre specialist på

⁵ Se ”Speech in Memory of Y.M. Sverdlov”, *Collected Works*, band 29, s 89-94. Trotskijs kursivering.

starka maträtter – och inte ens främmande för att krydda dem med riktigt gift. Den enda orsaken till att Lenin i mars 1921 inte drev motståndet till sin spets – det vill säga inte öppet vädjade till kongressen mot Stalins kandidatur – var att posten som sekreterare, till och med ”generalsekreterare”, under de rådande förhållandena, med makten och inflytandet samlat i politbyrå, var av underordnad betydelse. Som så många andra kanske inte heller Lenin insåg faran tillräckligt klart i tid.

Mot slutet av 1921 försämrades Lenins hälsa avsevärt. På bestämd inrådan från sin läkare reste Lenin bort, och i ett brev 7 december skrev han, som inte hade för vana att klaga, till medlemmarna i politbyrå: ”Jag reser bort idag. Trots att jag dragit ner på arbetet och vilar mer, har sömnlösheten förvärrats djävulskt under de senaste dagarna. Jag är rädd att jag inte kan tala varken vid partikongressen eller sovjetkongressen.”⁶

I fem månader försmäktar han, till hälften avskärmad från sitt arbete av läkarna och vännerna, hela tiden oroad över hur regerings- och partiarbetet utvecklas, i ständig kamp med sin tärande sjukdom. I maj får han sitt första slaganfall. I två månader kan inte Lenin tala eller röra sig. I juli börjar han sakta återhämta sig. Medan han fortfarande är kvar på landsbygden börjar han gradvis ta upp sin korrespondens. I oktober återvänder han till Kreml och återupptar officiellt arbetet.

”Inget ont som inte har något gott med sig”, skriver han i ett utkast till ett framtida tal. ”Jag har suttit tyst under ett halvår och tittat på 'från åskådarplats'.”⁷ Lenin menar: förut satt jag alltför stilla på min post och missade många saker. Det långa avbrottet har tillåtit mig att se många saker med friska ögon. Det som utan tvivel störde honom mest var den enorma tillväxten av byråkratins makt, vars samlingspunkt hade blivit centralkommitténs organisationsbyrå.

Omedelbart efter att Lenin hade återvänt till arbetet insåg han att man måste avlägsna chefen som var specialist på starka maträtter. Men denna personalfråga hade blivit anmärkningsvärt komplicerad. Lenin kunde inte undvika att se hur Stalin hade utnyttjat hans frånvaro för att på ett ensidigt sätt välja ut personer – ofta i direkt motsättning till partiets strävanden. Generalsekreteraren var beroende av en manstark fraktion, som knöts samman av band som kanske inte alltid var så intellektuella men åtminstone var starka. För att kunna byta ut personer i partiapparaten måste man förbereda ett allvarligt politiskt angrepp. Det var under denna period som det ”konspiratoriska” samtalet mellan Lenin och mig ägde rum, om ett gemensamt angrepp mot byråkratin inom partiet och sovjeterna, och hans förslag om ett ”block” mot organisationsbyrå – som vid denna tidpunkt var Stalins viktigaste fäste. Att denna konversation verkligen ägde rum, liksom dess innehåll, återspeglades snart i dokument, och det är en händelse i partiets historia som inte går att förneka och heller inte förnekas av någon.

Men inom några veckor försämrades Lenins hälsa på nytt. Hans läkare förbjöd återigen inte bara arbete, utan även direkta samtal med kamraterna. Ensam inom fyra väggar tvingades han fundera ut hur den fortsatta kampen skulle föras. För att stävja sekretariatets arbete bakom kulisserna, utarbetade Lenin en del allmänna åtgärder av organisatorisk karaktär. Då uppkom tanken på att skapa ett officiellt particenter i form av en kontrollkommission, bestående av pålitliga och erfarna partimedlemmar, som var fullständigt oberoende från hierarkin – det vill säga varken var tjänstemän eller administratörer. Kommissionen skulle kunna ställa alla tjänstemän utan undantag till svars, inte bara partiets, inklusive centralkommitténs medlemmar, utan via Arbetar- och bondeinspektionen också statens högsta tjänstemän.

23 januari skickade Lenin, via Krupskaja, en artikel⁸ till *Pravda*, angående sin föreslagna omorganisering av de centrala institutionerna. Både av rädsla för att hans sjukdom skulle ge honom ett förrädiskt slag, och för ett inte mindre förrädiskt svar från sekretariatet, krävde Lenin att artikeln

⁶ Detta, liksom många andra brev som citeras i denna artikel, återges från dokument i mina arkiv. (Trotskijs anmärkning.)

⁷ Detta dokument har inte återfunnits.

⁸ ”Hur vi bör omorganisera arbetar- och bondeinspektionen”, *Valda Verk i 10 band*, band 10, s 546.

skulle tryckas i *Pravda* omedelbart. Han ville alltså vända sig direkt till partiet. Stalins vägrade gå med på detta med motiveringen att frågan behövde diskuteras i politbyrån. Formellt innebar det bara en dags fördröjning. Men själva proceduren att hänvisa frågan till politbyrån bådade inte gott. På Lenins befallning vände sig då Krupskaja till mig för hjälp. Jag krävde att politbyrån skulle mötas omedelbart. Lenins farhågor bekräftades fullständigt: samtliga medlemmar och suppleanter som var närvarande, Stalin, Molotov, Kujbysjev, Rykov, Kalinin och Bucharin, var inte bara mot Lenins föreslagna reform, utan också att artikeln skulle tryckas. För att trösta den sjuke mannen som kunde drabbas av en katastrof av varje emotionell upphetsning, föreslog Kujbysjev, kontrollkommissionens framtida ordförande, att man skulle trycka ett speciellt nummer av **Pravda** med Lenins artikel, men i ett enda exemplar. Så ”entusiastiskt” följde dessa personer sin lärare. Ilsket förkastade jag detta förslag att föra Lenin bakom ljuset, talade i stora drag för det förslag han lagt fram, och krävde att artikeln genast skulle publiceras. Jag fick stöd från Kamenev, som kommit till mötet en timme försenad. Majoritetens inställning bröts till sist ner av argumentet att Lenin hursomhelst skulle sprida sin artikel. Den skulle kopieras på skrivmaskiner och bli läst med dubbelt så stort intresse, och ännu mer riktas direkt mot politbyrån. Följande morgon, 25 januari fanns artikeln i **Pravda**. Även denna händelse återspeglades i sinom tid i officiella dokument, på vilket denna redogörelse grundar sig.

Jag vill betona det faktum att jag, eftersom jag inte tillhör den rena psykologins skola, och hellre litar till fastslagna fakta än till hur de emotionellt återspeglas i minnet, grundar hela denna genomgång, med undantag för vissa angivna episoder, på dokument i mina arkiv och efter att noggrant ha bekräftat datum, vittnesmål och överhuvudtaget de faktiska omständigheterna.

Meningsskiljaktigheterna mellan Lenin och Stalin

Det var inte bara ifråga om den organisatoriska politiken som Lenin kämpade mot Stalin. Vid centralkommitténs novembermöte (1922)⁹, där varken Lenin eller jag var med, genomfördes helt oväntat en radikal förändring av utrikeshandeln, på ett sätt som undergrävde själva grundvalarna för statsmonopolet. I ett samtal med Krassin, som då var folkkommissarie för utrikeshandeln, sa jag ungefär så här om centralkommitténs resolution: ”De har inte slagit botten ur tunnan, men de har borrar flera hål i den.” Lenin hörde talas om detta. 13 december skrev han till mig: ”jag [ber] dig enträget att ta på dig att vid det kommande plenarmötet försvara vår gemensamma uppfattning om det ovillkorliga behovet att bevara och stärka monopolet... det förra plenarmötet fattade ett beslut som går tvärs emot monopolet på utrikeshandeln”.

Lenin vägrade att göra några som helst eftergifter i denna fråga, och insisterade på att jag vädjade till centralkommittén och kongressen. Slaget riktades först och främst mot Stalin, som i egenskap av generalsekretare hade ansvar för att lägga fram frågorna inför centralkommitténs möten. Men denna gång gick det inte så långt som till öppen kamp. Stalin och hans vänner anade faran och gav sig utan strid. Vid decembermötet upphävdes beslutet från november. ”Det verkar som om vi har kunnat inta ställningarna utan att avlossa ett enda skott, enbart med hjälp av manövrar”, skrev Lenin skämtsamt till mig 21 december.

Oenigheten ifråga om den nationella politiken var ännu hårdare. På hösten 1922 förberedde vi oss för att omvandla Sovjetstaten till en federation av nationella republiker. Lenin ansåg att man så långt det var möjligt skulle möta kraven och anspråken från de nationaliteter som hade levt under förtryck så länge och ännu inte hade hämtat sig från konsekvenserna av det., I egenskap av folkkommissarie för nationaliteterna hade Stalin hand om förberedelsearbetet, och han förde på detta område tvärtom en byråkratiskt centralistisk politik. Medan Lenin var konvalescent i en villa nära Moskva förde han en diskussion med Stalin i brev till politbyrån. I sina första anmärkningar till Stalins planer för förbundsunionen var Lenin ytterst vänlig och återhållsam. Vid den tidpunkten – i slutet av september 1922 – hoppades han fortfarande att frågan kunde rättas till i politbyrån, och

⁹ Mötet hölls i själva verket 9 oktober 1922.

utan öppen strid. Stalins svar, å andra sidan, var påtagligt irriterade. Han förebrådde Lenin för att "ha bråttom" och anklagade honom för "nationalliberalism" - det vill säga att ha överseende med utlänningarnas nationalism. Trots att denna brevväxling är politiskt ytterst intressant, döljs den fortfarande för partiet.

Den byråkratiska nationalitetspolitiken hade redan då givit upphov till en intensiv opposition i Georgien. Denna opposition enade blommorna av den georgiska bolsjevismen mot Stalin och hans högra hand Ordzjonikidze. Via Krupskaja hade Lenin kommit i privat kontakt med ledarna för den georgiska oppositionen (Mdivani, Macharadze, etc) mot fraktionen kring Stalin, Ordzjonikidze och Dzerzjinskij. Kampen i gränsländerna var så intensiv, och Stalin hade bundit upp sig så hårt till vissa speciella grupperingar, att han inte kunde ge med sig under tystnad som han hade gjort i frågan om utrikeshandelsmonopolet. Under de följande veckorna blev Lenin övertygad om att han måste vända sig till partiet. I slutet av december dikterade han ett långt brev om den nationella frågan, som skulle ersätta hans tal vid partikongressen om sjukdomen gjorde att han inte kunde närvara.

Lenin anklagade Stalin för att vara administrativt impulsiv och hätsk mot påstådd nationalism. "Överhuvud taget", skrev han med eftertryck, "spelar förbittring vanligen en synnerligen dålig roll i politiken." [*Valda Verk i 10 band*, band 10, s 522] Att bekämpa de rättmätiga, om än till en början överdrivna, kraven från de tidigare förtryckta nationerna kallade Lenin för en yttring av storrysk byråkratism. För första gången namngav han sina motståndare: "Det politiska ansvaret för hela denna storryska nationalistiska kampanj bör givetvis läggas på Stalin och Dzerzjinskij." [*Ibid*, band 10, s 526] Att storryssen Lenin anklagar georgiern Dzugasjvilij¹⁰ och polacken Dzerzjinskij för storrysk nationalism kan verka som en paradox. Men här handlar det inte om nationella känslor och svagheter, utan om två politiska synsätt, vars olikheter visar sig på alla områden, bland annat i den nationella frågan. I ett skoningslöst fördömande av Stalin-fraktionens metoder, skrev Rakovskij några år senare: "Precis som i alla andra frågor närmar sig byråkratin den nationella frågan utifrån det bekvämaste sättet att administrera och reglera den."¹¹ Det går inte att uttrycka det bättre.

Stalins eftergifter i ord tystade inte Lenin det minsta, utan gjorde honom tvärtom ännu mer misstänksam. "Stalin kommer att göra en ruttan kompromiss", varnade Lenin mig via sin sekreterare, "för att senare kunna svika." Och det var just vad Stalin tänkte. Han var beredd att gå med på varje teoretisk formulering av den nationella frågan vid den kommande kongressen, så länge den inte minskade hans fraktions stöd i centrum och i gränsländerna. Förvisso hade Stalin all anledning att frukta att Lenin genomskådade hans planer. Men å andra sidan blev sjuklingen hela tiden allt sämre. Kyligt räknade Stalin med det som en inte oviktig faktor i sina planer.

Generalsekretariatets praktiska politik blev alltmer avgörande ju sjukare Lenin blev. Stalin försökte se till att den farlige övervakaren inte fick någon information som kunde ge honom vapen mot sekretariatet och dess allierade. Denna blockad riktade sig naturligtvis mot de personer som stod närmast Lenin. Krupskaja gjorde vad hon kunde för att skydda sin sjuke make från att komma i kontakt med sekretariatets fientliga intriger. Men Lenin kunde gissa sig till en situation utifrån enstaka symptom. Han var fullt medveten om Stalins aktiviteter, motiv och planer. Det är inte svårt att tänka sig vilka reaktioner de gav upphov till. Vi ska komma att vid denna tidpunkt hade Lenin redan på sitt bord, jämte det testamente där han krävde att Stalins skulle avlägsnas, också dokumenten om den nationella frågan, som Lenins sekreterare Fotjeva och Glijasser i en känslig tolkning av sin ledares sinnesstämning beskrev som "en bomb mot Stalin".

Ett halvt års hårdnande kamp

Lenin utarbetade sin tanke på kontrollkommissionens roll som skyddare av partiets lagar och enhet parallellt med frågan om att omorganisera Arbetar- och bondeinspektionen (*Rabkrin*), som under

¹⁰ Dzugasjvilij var Stalins verkliga namn.

¹¹ Källan till detta har inte återfunnits.

flera år hade letts av Stalin. 4 mars 1923 publicerade **Pravda** en artikel som är välkänd i partiets historia, ”Hellre mindre men bättre.”¹² Detta verk skrevs vid flera olika tillfällen. Lenin tyckte inte om att, och kunde inte, diktera. Han hade svårt att skriva artikeln. 2 mars var han till sist nöjd med genomläsningen av den. ”Äntligen verkar allting rätt.” I artikeln tar han upp reformen av partiets ledande institutioner i ett brett politiskt både nationellt och internationellt perspektiv. Vi kan inte dröja vid den delen av frågan här. Men för vårt tema är Lenins bedömning av Arbetar- och bondeinspektionen ytterst viktig. Så här skrev Lenin: ”Sanningen att säga åtnjuter folkkommissariatet för Arbetar- och bondeinspektionen för närvarande inte ens skuggan av auktoritet. Alla vet att det inte finns några sämre organiserade institutioner än Arbetar- och bondeinspektionen och att man under nuvarande förhållanden inte heller kan begära något av detta folkkommissariat.”[*Valda verk i 10 band*, band 10, s 554.]

Att regeringschefen gör en så ytterst sarkastisk anspelning i skrift gentemot en av de allra viktigaste statliga institutionerna var ett oförsonligt slag riktat direkt mot Stalin, som var den som organiserade och ledde detta inspektorat. Orsaken till detta borde stå klar. Inspektionen skulle först och främst fungera som ett motmedel mot de byråkratiska förvrängningarna av proletariats diktatur. Denna ansvarsfulla funktion kunde den bara genomföra framgångsrikt på villkor att dess ledning var fullkomligt lojal. Men det var just lojalitet som Stalin saknade. Precis som med sekretariatet hade han förvandlat inspektoratet till ett verktyg för apparatens intriger, till ett skydd för ”hans män” och för att förfölja sina motståndare. I artikeln ”Hellre mindre men bättre” pekade Lenin öppet ut att hans föreslagna reform av inspektoratet, till vars ledare man nyligen hade utsett Tsiurupa, oundvikligen skulle stöta på motstånd från ”hela vår byråkrati – såväl den sovjetadministrativa som partibyråkratin”. Lenin tillägger talande nog: ”Inom parentes sagt förekommer byråkrati här inte bara i sovjetadministrativa utan också i partiinstitutioner.”[*Ibid*, band 10, s 559.] Det var ett fullständigt medvetet slag mot Stalin i egenskap av generalsekretare.

Det är alltså ingen överdrift att säga att det sista halvåret av Lenins politiska liv, mellan hans tillfrisknande och den andra sjukdomsperioden, var fyllt av en allt hårdare kamp mot Stalin. Låt oss än en gång påminna oss om de viktigaste datumen. I september 1922 öppnade Lenin eld mot Stalins nationella politik. Under första delen av december angrep han Stalin i frågan om utrikeshandelsmonopolet. 25 december skrev han första delen av sitt testamente. 30 december skrev han sitt brev om den nationella frågan (”bomben”). 4 januari 1923 lade han till ytterligare ett stycke i sitt testamente om att det var nödvändigt att avlägsna Stalin från posten som generalsekretare. 23 januari utarbetade han ett tungt batteri mot Stalin: planen på en kontrollkommission. I en artikel från 2 mars tilldelade han Stalin ett dubbelt slag, både som organisatör av inspektoratet och som generalsekretare. 5 mars skrev han ett brev till mig angående hans promemoria i den nationella frågan: ”Om du samtycker till att åtaga dig försvaret kommer jag att känna mig lugn.” [**Collected Works**, band 45, s 607] Samma dag¹³ gick han för första gången öppet samman med Stalins oförsonliga fiender i Georgien, och skrev i en speciell not till dem att han stödde deras sak ”av hela mitt hjärta.” [**Ibid**, band 45, s 608], och att han höll på att förbereda dokument åt dem mot Stalin, Ordzjonikidze och Dzerzjinskij. ”Av hela mitt hjärta” – det var ett uttryck som Lenin sällan använde.

”Denna fråga [den nationella frågan] har oroat honom oerhört mycket”, vittnar hans sekreterare, Fotjeva, ”och han har förberett sig för att tala om den vid partikongressen.”¹⁴ Men en månad innan kongressen knäcktes slutligen Lenin, utan att ha givit några instruktioner rörande artikeln. En tyngd föll från Stalins axlar. Vid planeringsmötet med de Äldres råd vid tolfte kongressen var han redan djärv nog att, på sitt karakteristiska sätt, tala om Lenins brev som ett dokument från en sjuk man

¹² *Valda verk i 10 band*, band 10, s 551-66.

¹³ I själva verket nästa dag, 6 mars.

¹⁴ Hela texten med Fotjevas uttalande finns i Trotskijs *Stalins förfalskarskola* (s 37 i den översättning som finns på denna webbplats). Enligt Lewin, [Lenins sista strid](#) (s 68 på denna webbplats), bekräftar Marxist-leninistiska institutet att detta brev existerar, och säger att Fotjeva skickade det till politbyrån 16 april 1923.

under påverkan av ”kvinnfolk” (det vill säga Krupskaja och de två sekreterarna.) Under förevändning att man måste finna ut Lenins verkliga vilja, beslutade man att låsa in brevet. Och där ligger det än idag.

De dramatiska händelser som nämnts ovan är livliga nog, men de är inte ens i närheten av den glöd med vilken Lenin genomlevde händelserna i partiet under de sista månaderna i sitt aktiva liv. I breven och artiklarna censurerade han som vanligt sig själv ytterst hårt. Ända från sitt första slaganfall insåg Lenin vad hans sjukdom innebar. Efter att han hade återvänt till arbetet i oktober 1922 gjorde sig blodkärlen i hans hjärna allt oftare påmind, visserligen knappt märkbart men ödesdigert, och det var uppenbart att det fanns risk för återfall. Trots läkarnas lugnande försäkringar hade Lenin en nykter syn på sin situation. När han i början av mars var tvungen att än en gång dra sig tillbaka tillbaka från arbetet, åtminstone från möten, intervjuer och telefonsamtal, tog han med sig ett antal oroande observationer och farhågor till sitt sjukrum. Stalins hemliga fraktion i centralkommitténs sekretariat hade gjort den byråkratiska apparaten till en självständig faktor i storpolitiken. På det nationella området, där Lenin krävde särskilt stor känslighet, visade sig den tsaristiska centralismens huggtänder alltmer öppet. Revolutionens tankar och principer fick vika sig för intressena hos kottier bakom scenen. Diktaturens auktoritet fick allt oftare fungera som täckmantel för tjänstemännens diktat.

Lenin var intensivt medveten om att en politisk kris närmade sig, och han fruktade att apparaten skulle strypa partiet. Under Lenins sista period i livet blev Stalins politik en personifiering av byråkratismens framväxande monster. Den sjuke mannen måste mer än en gång ha darrat vid tanken på att han inte hade lyckats genomföra den reform av apparaten som han och jag hade talat om innan hans andra sjukdomsperiod. Hela hans livsverk, föreföll det honom, hotades av en fruktansvärd fara.

Och Stalin? Hans fraktion hade eggat honom att gå så långt att han inte längre kunde backa, och han var rädd för ett frontalangrepp från sin fruktade fiendes sjukbädd. Stalin var redan i full gång. Han rekryterade anhängare genom att dela ut poster i partiet och sovjetorganisationen, terroriserade de som vädjade till Lenin via Krupskaja, och spred mer och mer ihärdigt rykten om att Lenin inte längre var ansvarig för sina handlingar. Det var denna atmosfär som fick Lenin att skriva brevet där han bröt fullständigt med Stalin. Nej, det kom inte som en blixt från en klar himmel. Det betydde bara att tålmodet var slut. Det drog inte bara ett kronologiskt, utan även politiskt och moraliskt sista streck under Lenin inställning till Stalin.

Är det inte märkligt att Ludwig i sin tacksamma upprepning av den officiella historien om hur eleven var trogen mot sin lärare ”fram till hans död”, inte med ett ord nämner detta sista brev eller överhuvudtaget alla andra omständigheter som inte stämmer med Kremls nuvarande sagor? Ludwig borde åtminstone känna till brevets existens, om inte annat från min självbiografi som han känner till – han har nämligen givit den goda recensioner. Kanske Ludwig betvivlade sanningshalten i mitt vittnesbörd? Men varken brevets existens eller innehåll har någonsin ifrågasatts av någon. Det bekräftas dessutom i centralkommitténs protokoll. Vid mötet i juli 1926 sa Zinovjev: ”I början av 1923 bröt Vladimir Iljitj, i ett personligt brev till kamrat Stalin, alla kamratliga relationer med honom.”(Stenografiska protokoll från plenarmötet, nr 4, sid 32.) Och andra talare, bland andra M I Uljanova, Lenins syster, talade i centralkommittén om brevet som ett välkänt faktum. På den tiden kunde inte ens Stalin tänka sig att gå emot detta vittnesmål. Så vitt jag vet har han faktiskt inte vågat göra det direkt ens senare.¹⁵

Det är sant att officiella historiker under senare år bokstavligen har gjort gigantiska ansträngningar för att radera hela detta historiska kapitel ur mänsklighetens minne. Och när det gäller ungtkommunisterna har ansträngningarna givit en del resultat. Men forskare finns väl till just för att krossa legender och slå fast verkliga fakta? Eller gäller inte det psykologer?

¹⁵ Brevet finns i *Collected Works* band 45, s. 607. (Finns på svenska på denna webbplats.)

Teorin om "tvåmannaväldet"

Vi har visat hur kampen mellan Lenin och Stalin utvecklades. Under kampens alla skeden sökte Lenin mitt stöd, och han fick det. Från Lenins tal, artiklar och brev kan man utan svårighet anföra dussintals bevis på att han efter våra tillfälliga meningsskiljaktigheter i frågan om fackföreningarna¹⁶, under 1921 och 1922 och början av 1923 inte missade ett tillfälle att öppet betona sin solidaritet med mig, att citera det ena eller det andra av mina uttalanden, att stöda den ena eller andra åtgärd som jag vidtagit. Vi måste inse att hans motiv inte var personliga, utan politiska. Det som kan ha oroat honom och vållat honom smärta under sina sista månader var att mitt stöd för hans kamp och åtgärder mot Stalin inte var tillräckligt aktivt. Ja, så paradoxalt är det! Lenin, som fruktade en framtida splittring mellan Stalin och Trotskij, krävde att jag skulle föra en ännu mer energisk kamp mot Stalin. Men denna motsättning är bara ytlig. Det var för att gynna den framtida partiledningens stabilitet som Lenin skarpt ville fördöma Stalin och avvärja honom. Det som höll mig tillbaka var att jag var rädd för att partiet kunde uppfatta en hård strid i den styrande gruppen vid denna tidpunkt, när Lenin kämpade för sitt liv, som lottdragning om Lenins fallna mantel. Jag ämnar inte här diskutera om min återhållsamhet var rätt eller fel, eller den större frågan om det fortfarande var möjligt att avvärja den tilltagande faran med organisatoriska reformer och utbyte av personer. Men aktörernas verkliga ståndpunkter låg långt från den bild som presenteras av denne populära tyske författare som så lättvindigt hittar nyckeln till alla gåtor!

Vi hörde honom säga att testamentet "avgjorde Trotskij's öde" – det vill säga var orsaken till att Trotskij förlorade makten. Enligt en annan av Ludwigs versioner, som utvecklas jämsides med denna och inte ens försöker få ihop dem, önskade Lenin "ett tvåmannavälde mellan Trotskij och Stalin." Denna tanke, som utan tvekan också har framkastats av Radek, är ett utmärkt bevis på att ingen ens nu, inte ens i Stalins närmaste krets, inte ens under det tendentiösa manipulerandet av en utländsk författare som inbjudits till ett samtal, vågar påstå att Lenin betraktade Stalin som sin efterträdare. För att inte komma i alltför stor motsättning till texten i testamentet och en hel rad andra dokument måste man i efterhand presentera denna tanke på ett tvåmannavälde.

Men hur ska man få ihop denna saga med Lenins råd: avlägsna generalsekreteraren? Det skulle ju ha berövat Stalin allt inflytande. Man behandlar inte en kandidat till ett tvåmannavälde på det sättet. Nej, och dessutom finns det inget stöd för denna Radek-Ludwigs mer försiktiga andra hypotes i testamentet. Målsättningen med detta dokument slog dess författare själv fast – att garantera centralkommitténs stabilitet. Detta mål försökte inte Lenin uppnå med hjälp av ett konstgjort tvåmannavälde, utan genom att stärka den kollektiva kontrollen av ledningens arbete. Hur han bedömde de enskilda medlemmarnas relativa inflytande i denna kollektiva ledning – det får läsaren själv avgöra utifrån de ovanstående citaten ur testamentet. Men man får inte glömma det faktum att testamentet inte var Lenins sista ord och att hans inställning till Stalin blev allt hårdare ju mer han kände slutet närma sig.

Om Ludwig hade varit lite mer intresserad av testamentets öde, skulle han inte ha gjort en så fullständig missbedömning av dess innebörd och anda. Stalin och hans grupp dolde testamentet för partiet. Det var oppositionen som tryckte och publicerade det – givetvis i hemlighet. Hundratals av

¹⁶ Under krigskommunismen genomförde bolsjevikerna en militarisering av arbetet. Denna politik, som innebar att arbetarna mobiliserades under militär disciplin för att återställa livsviktiga sektorer av ekonomin, uppnådde en del anmärkningsvärda resultat, såsom den omorganisering av järnvägstransporterna som genomfördes under Trotskij's ledning 1920. Men många fackföreningsaktivister var förbittrade över politiken, eftersom den innebar att alla fackliga rättigheter upphävdes. När det ryska-polska kriget hade upphört på hösten 1920 var Lenin och Trotskij oense om i vilken omfattning politik skulle föras. Trotskij ansåg att fackföreningarna inte hade någon roll under krigskommunismen, där alla resurser var nationaliserade och distribuerades i enlighet med regeringens order. Visserligen var Trotskij mot krigskommunismen i sin helhet, och hade redan i februari samma år föreslagit att den skulle ersättas av ett system som liknade NEP [Nya Ekonomiska Politiken – öa], men han argumenterade att så länge man upprätthöll krigskommunismen skulle den skötas på ett konsekvent sätt. Lenin kände hur impopulära de anti-fackliga åtgärderna var, och ansåg det politiskt nödvändigt att släppa efter på restriktionerna. Dispyten fick sin lösning i mars 1921 när krigskommunismen ersattes av NEP.

mina vänner och anhängare arresterades och landsförvisades därför att de kopierade och spred dessa två små sidor. Den 7 november 1927 – på oktoberrevolutionens tioårsdag – deltog Moskva-oppositionen i minnesdemonstrationen med ett plakat: ”Genomför Lenins testamente.” Speciellt utvalda stalinistiska trupper bröt sig in i demonstrationståget och slet ner det kriminella plakatet. När jag två år senare förvisades utomlands hittade man till och med på en historia om att ”trotskisterna” förberedde ett uppror 7 november 1927. Uppmaningarna att ”genomföra Lenins testamente” tolkades av den stalinistiska fraktionen som en uppmaning till uppror! Och inte ens nu tillåts Kommunistiska internationals sektioner publicera testamentet. Vänsteroppositionen ger däremot ut testamentet i alla länder vid varje lämpligt tillfälle. Politiskt säger dessa fakta allt i denna fråga.

Radek som informationskälla

Men hur uppkom då denna fantastiska historia om hur jag hoppade upp från min stol när testamentet, eller snarare de ”sex ord” som inte finns i testamentet, lästes upp och frågade: ”Vad står det där?” Jag har bara en hypotetisk förklaring. Om den är rätt eller ej lämnar jag till läsaren att bedöma.

Radek tillhör skaran av professionella lustigkurrar och historieberättare. Därmed inte sagt att han inte har andra kvalitéer. Det räcker att påpeka att Lenin, som i allmänhet var mycket återhållsam med personliga kommentarer, vid partiets sjunde kongress 8 mars 1918 sa: ”Jag återvänder till kamrat Radek, och här vill jag anmärka att han av en händelse lyckats fälla ett allvarligt yttrande...” Och än en gång senare: ”Denna gång hände det faktiskt att vi fick ett helt allvarligt yttrande från Radek...”¹⁷

Personer som bara undantagsvis talar allvarligt har en inneboende benägenhet att bättra på verkligheten, för i sin ursprungliga form passar inte verkligheten alltid med deras historier. Mina personliga erfarenheter har lärt mig att ha en mycket försiktig inställning till Radeks vittnesmål. Han har inte för vana att bara återge händelserna, utan utnyttjar tillfället till att hålla en spirituell utveckling. Eftersom all konst, även anekdoter, är en strävan efter sammanhang, har Radek en benägenhet att slå ihop olika fakta eller de ljusare delarna av olika händelser, även om de ägde rum vid olika tidpunkter och platser. Det är inget illvilligt i det. Det är bara en del av hans sätt.

Uppenbarligen var det så denna gång. Allt tyder på att Radek har blandat ihop mötet med de Äldres råd vid den trettonde kongressen med ett av centralkommitténs plenarmöten 1926, trots att mer än två år förflöt mellan de två mötena. Även vid detta plenarmöte lästes hemliga manuskript upp, bland annat testamentet. Den gången var det faktiskt Stalin som läste dem, och inte Kamenev, som då satt jämte mig på oppositionens bänkar. Uppläsningen hade framtvingsats av det faktum att kopior av testamentet, Lenins brev om den nationella frågan och andra dokument som vid den tidpunkten hölls inom lås och bom redan cirkulerade i partiet i ganska stor omfattning. Partiapparaten blev nervös och ville få reda på vad Lenin egentligen sa. ”Oppositionen vet och inte vi”, sa de. Efter att under lång tid ha gjort motstånd blev Stalin tvungen att läsa de förbjudna dokumenten vid ett centralkommittémöte – och därmed blev de automatiskt stenograferade, och inskrivna i partiapparatsens ledares hemliga anteckningsböcker.

Inte heller denna gång hördes några utrop när testamentet lästes upp, eftersom dokumentet sedan länge var välkänt bland centralkommitténs medlemmar. Men jag avbröt faktiskt Stalin när han läste breven om den nationella frågan. Episoden är i sig själv inte särskilt viktig, men kanske psykologerna kan dra några slutsatser av den.

¹⁷ Se *Collected Works*, band 27, s 110. Där riktar sig Lenins anmärkningar mot Rjazanov och inte Radek. Följande not om detta citat finns i *Dewey-kommissionens* rapport, som gick igenom anklagelserna mot Trotskij under Moskva-rättegångarna (publicerad 1938 i *Not Guilty*, Monad Press 1972), sid 199: ”När vi kontrollerar detta citat finner vi att det i Lenins *Collected Works*, State Publishers, 1925 (Vol XV, s 131-2) står exakt samma sak som Trotskij anger. I tredje ryska utgåvan av Lenins *Collected Works*, som gavs ut 1935, har Radeks namn bytts ut mot Rjazanov (Vol XXII, s 331). Redaktörerna varken förklarar förändringen eller ens nämner att det stod Radeks namn i stället för Rjazanov i tidigare upplagor.”

Lenins litterära medel och metoder var ytterst sparsamma. Hans brevväxling i affärsfrågor med sina nära kollegor hölls i telegramstil. Adressen bestod alltid av adressatens namn och bokstaven "T" (*Tovarisjtj*: kamrat), och han undertecknade med "Lenin". I komplicerade förklaringar ströks de enskilda orden under med dubbla eller tredubbla streck, extra utropstecken användes, etc. Vi kände alla till Lenins speciella sätt, och varje avvikelse från hans kortfattade vanor drog därför till sig uppmärksamhet.

I ett brev om den nationella frågan skrev Lenin till mig:

Käre Kamrat Trotskij,

Jag ber dig enträget att åtaga dig försvaret av den georgiska affären i partiets Centralkommitté. Denna affär är just nu utsatt för Stalins och Dzerzjinskij's "förföljelse" och jag kan inte lita på deras opartiskhet. Snarare tvärtom. Om du samtycker till att åtaga dig försvaret kommer jag att känna mig lugn. Om du av någon orsak inte samtycker, skicka då tillbaka dossiern till mig och jag kommer att betrakta detta som ett avböjande.

Med de bästa kamratliga hälsningar,

Lenin

[Den 5 mars 1923].

Både innehållet och tonen i denna korta not, som Lenin dikterade under den sista dagen av sitt politiska liv, var lika smärtsamma för Stalin som testamentet. Bristande "opartiskhet" - innebär det egentligen inte också brist på lojalitet? Man kan i denna not inte känna något som helst förtroende för Stalin - "snarare tvärtom" - det som betonas är förtroende för mig. Vad vi hade för handen var en bekräftelse av en underförstådd enhet mellan Lenin och mig mot Stalin och hans fraktion. Stalin hade svårt att kontrollera sig medan han läste. När han kom fram till underskriften tvekade han: "Med de bästa kamratliga hälsningar" - det var alltför demonstrativt för att komma från Lenins penna. Stalin läste: "Med kommunistiska hälsningar." Det lät torrare och mer officiellt. Då reste jag från min bänk och frågade: "Vad står det där?" Inte utan förlägenhet tvingades Stalin läsa Lenins riktiga text. Någon av hans nära vänner ropade att jag käbblade om småsaker trots att jag bara försökte bekräfta orden. Denna lilla incident gjorde intryck. Man talade om det i partiledningen. Vid denna tid satt inte Radek längre i centralkommittén, utan fick höra om den från andra eller kanske från mig. När han fem år senare var med Stalin och inte längre med mig, hjälpte uppenbarligen hans flexibla minne honom att konstruera en händelse som fick Ludwig att dra en så effektiv och felaktig slutsats.

Även om Lenin som vi har sett inte ansåg det nödvändigt att i testamentet förkunna att mitt ickebolsjevikiska förflutna "inte var någon tillfällighet", är jag beredd att använda den formuleringen på eget bevåg. I den andliga världen är lagen om orsak och verkan lika obeveklig som inom fysiken. I denna allmänna mening var min politiska bana givetvis "inte någon tillfällighet", men det faktum att jag blev bolsjevik var inte heller någon slump. Frågan om med vilket allvar och hur permanent jag kom till bolsjevismen kan inte avgöras bara med en kronologisk meritlista eller med hjälp av litterära psykologiska gissningar. Det krävs en teoretisk och politisk analys. Det är naturligtvis ett alltför stort ämne som ligger utanför denna artikels ramar. För vårt syfte räcker det att påpeka att Lenin, när han skrev att Zinovjovs och Kamenevs uppträdande 1917 "inte var någon tillfällighet", inte gjorde en filosofisk hänvisning till determinismens lagar, utan utfärdade en politisk varning för framtiden. Det är just därför Radek ser det nödvändigt att, via Ludwig, överföra denna varning från Zinovjev och Kamenev till mig.

Legenden om "trotskismen"

Låt oss påminna oss de viktigaste riktmärkena i denna fråga. Mellan 1917 och 1924 nämndes inte med ett ord motsättningen mellan trotskism och leninism. Under denna period ägde oktoberrevolutionen och inbördeskriget rum, sovjetstaten byggdes upp, Röda armén skapades,

partiprogrammet utarbetades, Kommunistiska internationales upprättades, dess kadrer formerades, och dess grundläggande dokument formulerades. När Lenin drog sig tillbaka från arbetet i centralkommittén uppstod allvarliga motsättningar. Efter noggranna förberedelser bakom scenen drogs det "trotskistiska" spöket fram 1924. Hela den inre partistriden framställdes därefter som en motsättning mellan trotskism och leninism. Med andra ord: de meningsskiljaktigheter som på grund av nya omständigheter och nya uppgifter uppstått mellan mig och epigonerna framställdes som en fortsättning av mina gamla meningsskiljaktigheter med Lenin. En hel mängd artiklar och böcker skrevs i detta ämne. De främsta skarpskyttarna var alltid Zinovjev och Kamenev. Som gamla och mycket nära medarbetare till Lenin stod de i ledningen för "det bolsjevikiska gamla gardet" mot trotskismen. Men under trycket från djupgående samhälleliga processer föll denna grupp självt samman. Zinovjev och Kamenev blev tvungna att medge att de så kallade "trotskisterna" hade haft rätt i de grundläggande frågorna. Tusentals gamla bolsjevikers anslöt sig nu till "trotskismen".

Vid mötet i juli 1926 förkunnade Zinovjev att kampen mot mig var hans livs största misstag - "farligare än misstaget 1917." Ordzjonikidze hade inte helt fel när han från sin bänk ropade: "Varför lurade du då hela partiet?" (Se de redan citerade stenografiska protokollen.) Officiellt hittade inte Zinovjev något svar på denna tunga replik. Men vid en konferens med oppositionen i oktober 1926 gav han en inofficiell förklaring. "Ni måste förstå", sa han i min närvaro, till sina närmaste vänner, några arbetare från Leningrad som på allvar trodde på legenden om trotskismen, "ni måste förstå att det rörde sig om en kamp om makten. Knepet var att knyta ihop gamla meningsskiljaktigheter med nya frågor. I detta syfte uppfann vi 'trotskismen'..."

Under sina två år i oppositionen lyckades Zinovjev och Kamenev fullständigt avslöja den föregående periodens bakomliggande mekanismer när de tillsammans med Stalin med konspiratoriska metoder hade skapat legenden om "trotskismen". När det ett år senare till sist stod klart att oppositionen skulle bli tvungen att simma mot strömmen under lång tid, överlämnade sig Zinovjev och Kamenev på nåd och onåd till segraren. Ett första villkor för att de skulle återupptas i partiet var att de skulle återuppliva legenden om trotskismen. De gick med på det. Då beslutade jag mig för att underbygga deras egna tidigare deklARATIONER i denna fråga med en rad avgörande bevis.¹⁸ Radek, ingen mindre än Radek, avgav följande skriftliga vittnesmål:

[Jag var närvarande vid samtalet med Kamenev, när L B [Kamenev] sade att han vid centralkommitténs möte öppet skulle deklarerat hur de, det vill säga Kamenev och Zinovjev, tillsammans med Stalin, beslutade att utnyttja de gamla meningsmotsättningarna mellan L D [Trotskij] och Lenin för att hålla Trotskij borta från partiledningen efter Lenins död. Dessutom har jag från Zinovjevs och Kamenevs läppar hört historien om hur de "uppfann" trotskismen som en aktuell paroll.

25 december 1927, K Radek

Liknande skriftliga vittnesmål lämnades av Preobrazjenskij, Pjatakov, Rakovskij och Eltsin. Pjatakov, statsbankens nuvarande chef, sammanfattade Zinovjevs vittnesmål på följande sätt: "Trotskismen' hade upfunnits för att ersätta de verkliga motsättningarna med påhittade meningsskiljaktigheter. Det vill säga man utnyttjade gamla motsättningar som inte hade något samband med de nuvarande, utan bara hade grävts fram i detta syfte."

Det är väl tillräckligt klart? Och V Eltsin, som företrädde den yngre generationen, skrev: "Ingen av de närvarande anhängarna till 1925 års grupp (zinovjevisterna) protesterade mot detta. Alla betraktade Zinovjevs uppfattning som ett allmän känt faktum."

Radeks skickade sitt ovan citerade vittnesmål 25 december 1927. Några få veckor senare var han landsförvisad, och medan han befann sig i Tomsk hade han några månader senare blivit övertygad om att Stalin hade rätt, vilket han inte hade förstått när han tidigare befann sig i Moskva. Men även

¹⁸ Den fullständiga texten till dessa vittnesmål finns i *Stalins förfalskarskola*, i avsnittet med rubriken "Några dokument angående ursprunget till legenden om "trotskismen" (1930), s 67ff i översättningen på denna webbplats.

från Radek krävde de maktavande att han ovillkorligen erkände att legenden om "trotskismen" var sann. Sedan Radek hade gått med på detta återstod bara att upprepa Zinovjevs gamla formuleringar, som han själv hade avslöjat 1926, bara för att återvända till 1928. Radek har gått ännu längre. I en konversation med en godtrogen utlänning har han ändrat på Lenins testamente för att hitta stöd för denna legend om "trotskismen".

Utifrån denna korta historiska återblick, som helt och hållet grundar sig på dokument, kan man dra många slutsatser. En är att revolutionen är en allvarlig sak som är tuff mot människans rygg.

Händelseutvecklingen i Kreml och Sovjetunionen avgjordes inte av ett dokument, även om det var Lenins testamente, utan av mycket mer djupgående historiska processer. Det var oundvikligt med en politisk reaktion efter de enorma ansträngningarna under åren av uppror och inbördeskrig. Man måste strikt skilja på begreppet reaktion och begreppet kontrarevolution. Reaktion innebär inte nödvändigtvis en social omvälvning – det vill säga en överföring av makten från en klass till en annan. Till och med tsarismen hade perioder av progressiva reformer och perioder av reaktion. Den härskande klassens stämning och inriktning ändrar sig efter omständigheterna. Det gäller också arbetarklassen. Småborgerskapets tryck på proletariatet, som var utmattat efter alla oroligheter, gjorde att det återuppstod småborgerliga tendenser inom proletariatet självt och en första djup reaktion. På dess vågkam steg den nuvarande byråkratiska apparaten till makten, under ledning av Stalin.

De egenskaper som Lenin värderade hos Stalin – envishet och listighet – fanns givetvis kvar även då. Men nu fick de ett nytt handlingsfält och en ny tillämpning. De drag som tidigare varit negativa i Stalins personlighet – inskränkthet, bristande fantasi, ovetenskaplighet – fick nu en ytterst stor betydelse. De gjorde det möjligt för Stalin att bli sovjetbyråkratins halvt medvetna verktyg, och de fick byråkratin att i Stalin se sin inspirerade ledare. Den tio år långa kampen inom bolsjevikpartiets ledning har otvivelaktigt visat att Stalin under detta ny skede i revolutionen har utvecklat dessa politiska karaktärsdrag till det yttersta – just de drag som Lenin under den sista perioden av sitt liv förde en oförsonlig kamp mot. Men denna fråga, som idag står i centrum för politiken i Sovjetunionen, skulle föra oss långt utöver vårt historiska ämne.

Det har gått många år sedan de händelser vi har beskrivit. Om det redan för tio år sedan fanns faktorer som var betydligt mäktigare än Lenins råd, vore det nu ytterst naivt att åberopa testamentet som ett effektivt politiskt dokument. Den internationella kampen mellan de två grupper som vuxit fram ur bolsjevismen har för länge sedan överskridit frågan om individens öden. Lenins brev, som är känt som hans testamente, är hädanefter i huvudsak av historiskt intresse. Men vi dristar oss att tro att även historien har rättigheter, som dessutom inte alltid står i motsättning till politikens intressen. Det mest elementära vetenskapliga kravet – att etablera fakta på ett korrekt sätt och bekräfta rykten med dokument – är åtminstone att rekommendera både för historiker och politiker. Och samma krav kan också utsträckas till psykologer.

31 december 1932.

Översättning från engelska: Göran Källqvist